

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ ФОРМУВАННЯ АНГЛОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗАСОБАМИ ІНТЕНСИВНОГО НАВЧАННЯ

У статті визначені психолінгвістичні передумови формування англomовної комунікативної компетенції у студентів технічних спеціальностей. Проаналізовано програму «АМПС» та узагальнено сучасні підходи психологів і психолінгвістів щодо висвітленої проблеми. Охарактеризовано складові мовленнєвої діяльності і визначені умови запуску мовленнєвого механізму.

Інтеграція України зі світовим економічним, науковим та освітнім простором вимагає принципово нового рівня професійної підготовки студентів технічних ВНЗ, які нині здійснюють якісне оновлення усіх її складників.

Європейською федерацією національних асоціацій інженерів сформульовано складники «потенціалу компетентності» спеціаліста інженерно-технічного профілю, однією з яких є вільне володіння однією з європейських мов [1, 60].

Навчання предмета «Англійська мова» у технічних ВНЗ здійснюється відповідно до програми з англійської мови для професійного спілкування (АМПС). Рівень володіння англійською мовою (РВАМ) випускників шкіл має відповідати рівню B1+ [13, 1]. Отже, студенти-першокурсники повинні мати РВАМ, котрий у глобальній шкалі визначається як «незалежний користувач» – рубіжний рівень.

У програмі також зазначається, що ВНЗ повинні пропонувати факультативні (підготовчі або інтенсивні) мовні курси для вступників, у яких РВАМ є нижчим від рівня B1+, щоб підняти РВАМ цих студентів з A2 до B1+, перш ніж вони почнуть вивчати обов'язковий курс АМПС [13, 2]. Оскільки факультативне навчання не є обов'язковим, то виникає потреба у розробці такої методики на початковому ступені, яка б підняла РВАМ студентів та підготувала їх до вивчення англійської мови професійного спрямування.

На нашу думку, в рамках технічного ВНЗ при обмеженій кількості годин, що відводиться на вивчення іноземної мови та серйозності цілей навчання, доцільним є застосування інтенсивного підходу, особливо на початковому ступені, коли формуються і закріплюються основні мовленнєві вміння у студентів.

Метод активізації резервних можливостей особистості і колективу, розроблений Г. О. Китайгородською, задовольняє вимоги сьогодення щодо вивчення іноземної мови, а також дозволяє успішно формувати комунікативну компетенцію.

Проблемі навчання іноземної мови у немовних ВНЗ з використанням інтенсивної методики присвячено чимало робіт. Зокрема, Г. М. Тер-Саакянц досліджувала структуру інтенсивного навчання французької мови студентів технічного ВНЗ. Т. А. Третьякова розробила методику формування комунікативної компетенції у читанні літератури за спеціальністю в інтенсивному курсі навчання англійської мови. Н. Ф. Бориско був створений посібник інтенсивного навчання німецької мови. О. Б. Тарнопольський вивчав принцип інтенсифікації навчальної діяльності студентів на заняттях з іноземної мови у технічних ВНЗ [15, 29]. В. М. Тітова розробила методику інтенсивного навчання англійської мови в курсі підготовки абітурієнтів для складання вступних іспитів з іноземної до ВНЗ.

Отже, актуальність проблеми зумовлена потребою у розробці інтенсивної методики для формування комунікативної компетенції у студентів технічних спеціальностей, яка б допомогла виявити й усунути прогалини у навчанні та підготувати їх до вивчення англійської мови професійного спрямування.

Метою статті є визначення психолінгвістичних передумов формування комунікативної компетенції у студентів технічних спеціальностей ВНЗ засобами інтенсивного навчання для розроблення відповідної методики навчання.

Вивченням проблеми психолінгвістичних передумов навчання іноземної мови займалися ряд вітчизняних і зарубіжних учених: Л. С. Виготський, Є. М. Верещагін, М. І. Жинкін, Ю. О. Жлуктенко, І. О. Зімня, Н. В. Імедадзе, О. О. Леонтьєв, Г. Док й ін.

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ТРУДОВОМУ І ПРОФЕСІЙНОМУ НАВЧАННІ

Основні теоретичні положення методу активізації пов'язані з концепцією російської психологічної школи (концепція особистості А. Н. Леонтьєва, теорія діяльнісного опосередкування А. В. Петровського і з уявленнями про мовленнєву діяльність, які вироблені психолінгвістикою (О. О. Леонтьєв, І. О. Зімня), а також з використанням резервів сфери несвідомого у навчанні (Г. Лозанов).

З точки зору психолінгвістики для інтенсивного навчання найбільше значення мають:

- структура і динаміка розгортання мовленнєвої дії;
- роль мовленнєвого механізму в оволодінні іноземною мовою;
- умови успішного запуску мовленнєвого механізму [11, 84].

Навчивши студентів мовленнєвих дій та розуміння мовленнєвих повідомлень іноземною мовою, ми досягаємо основної мети – навчання спілкування.

У рамках особистісно-орієнтованого підходу об'єктом навчання іноземної мови є мовленнєва діяльність, що становить активний, цілеспрямований, опосередкований системою мови і зумовлений ситуацією спілкування процес передання та прийому повідомлення, тобто процес продукції та рецепції [4, 24]. Як будь-яка діяльність, вона визначається насамперед певною структурою

Мовленнєва діяльність складається із трьох основних фаз: мотиваційно-спонукальної, орієнтувально-дослідної і виконавчої.

Протягом першої фази виникає задум, який вимагає певного мовного вираження. На початку він має загальний, ще не конкретний і недостатньо чіткий характер і пов'язаний експліцитно з певними мовними засобами вираження. На цьому етапі важливу роль відіграє внутрішнє мовлення, що допомагає вникнути у смисл, шукає свого вираження, але яке ще не розкриває повністю лексико-граматичний матеріал і ті способи фонетичного оформлення, котрі потрібні для здійснення задуму. О. О. Леонтьєв описував внутрішнє мовлення як етап внутрішнього програмування в динамічній схемі породження висловлювання [8, 157–159]. Для розуміння суті процесу породження мовлення, яку ми взяли за основу, є висновок Л. С. Виготського про те, що цей процес розгортається від «мотиву, що породжує певну думку, до оформлення самої думки, опосередкування її у внутрішньому слові, а згодом – у значеннях зовнішніх слів і словах [2, 71].

Оскільки початковим у породженні мовлення є взаємодія потреб, мотивів і мети мовленнєвої дії як майбутнього його результату, то розглянемо групи мотивів, що спонукають студентів не лише до мовленнєвої діяльності, а й до навчальної.

Експериментальні дослідження мотивів, які проводились психологами та методистами М. М. Васильєвою, М. Л. Вайсбурд, І. О. Зімньою, В. П. Кузовлевим, С. Крашеном, Г. Дулаєм та іншими дають змогу стверджувати, що до вивчення іноземної мови старших підлітків (до цієї вікової групи відносяться студенти-першокурсники) спонукають дві групи мотивів: пізнавальні, які зумовлені змістом навчального матеріалу, та соціальні або мотиви комунікації, що пов'язані з потребою у спілкуванні й усвідомленням необхідності знати іноземну мову для подальших професійних потреб.

В умовах інтенсивного навчання можна виділити мотиви спільної навчальної діяльності, які розглядала А. К. Маркова. Це навчально-пізнавальні та соціальні мотиви. Вивчити мотивацію студентів можливо при її формуванні, тобто при включенні їх у реальну діяльність, в нашому випадку у мовленнєву. У процесі виконання спільних завдань створюються сприятливі умови для розвитку мотиваційної сфери [10, 85].

Згідно з теорією А. Н. Леонтьєва, потреба перетворюється у внутрішній мотив, знаходячи себе у предметі діяльності, стає її внутрішнім мотивом. Як зауважує І. О. Зімня, у зв'язку з цим перед викладачем ВНЗ постає завдання створення, підтримки та підвищення мотивації навчання мовленнєвої діяльності іноземною мовою [4, 76]. Застосування інтенсивної методики передбачає цікавість і незвичну форму викладу матеріалу (полілог), емоційність мовлення викладача, рольові ігри, ситуації, що сприяє формуванню мотивації у студентів.

Отже, початкова фаза виражається у виникненні інформаційного змісту, вмотивованого задуму та наміру здійснити його і спирається на діяльність внутрішнього мовлення, яке ще не має конкретного набору мовних засобів, але яке дає певні опори для формування думки і стимулювання вибору мовного матеріалу [11, 86].

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД У ТРУДОВОМУ І ПРОФЕСІЙНОМУ НАВЧАННІ

На рівні орієнтувально-дослідницької фази реалізується відбір засобів і способів формування власної чи чужої думки у процесі мовлення. Це рівень планування, програмування і внутрішньої мовної організації предметної, змістової сторони мовленнєвої діяльності [4, 77].

Третя фаза, виконавча, яка називається артикуляційним рівнем, оскільки тут висловлювання переходить у звуковий код. Цей рівень супроводжується слуховою рецепцією, що є контролем власного мовлення [14, 9].

Таким чином, процес мовлення відбувається за схемою: «мотив, задум – формування думки – оформлення і розвиток думки за рахунок перекодування особистих смислів у мовні значення, пов'язані з певними типами знаків, – організація цих мовних знаків у зовнішнє мовне висловлювання» [6, 65].

Складність мовленнєвої діяльності, її внутрішньої структури висуває високі вимоги до методики навчання, вмінь і навичок студентів.

В інтенсивному навчанні усі фази представлені повністю, забезпечується високий мотиваційний рівень спілкування [11, 87].

Мовленнєва діяльність характеризує свій предметний зміст, основні компоненти якого:

- предмет – думка – як форма відображення відношення предметів та явищ до дійсності;
- засоби – мова і система мови – фонетичні, лексичні, граматичні;
- спосіб – мовлення (формування та формулювання думки);
- продукт – умовивід (рецептивні види мовленнєвої діяльності) та висловлювання, текст (продуктивні види мовленнєвої діяльності);
- результат – розуміння і подальше говоріння (рецептивні види мовленнєвої діяльності) і характер рецепції іншими людьми (продуктивні види мовленнєвої діяльності).

Отже, предметний зміст мовленнєвої діяльності забезпечується її предметом (темами, ситуаціями спілкування), смисловим розгортанням висловлювань, навчає засобів вираження думок згідно ситуацій спілкування, а також усних і письмових способів формування та формулювання думки.

Опираючись на теорію мовленнєвої діяльності, можна визначити два напрямки формування універсальних компонентів мовленнєвої дії: одні пов'язані зі сприйняттям, а інші – з продукуванням мовлення. Сприйняття мовлення пов'язане з такими мовленнєво-розумовими операціями, як розпізнавання, диференціація, пошук, оцінка, класифікація, відбір інформації відповідно до інформаційної зацікавленості людини, яка сприяє мовленню, смисловий та логічний аналіз висловлювання. Продукування мовлення включає в себе процеси синтезу мовлення, перетворення розумового образу висловлювання у текст мовленнєвого витвору.

Мовленнєва діяльність у всіх її видах реалізується за посередництвом складного загального мовленнєвого механізму. За М. І. Жинкіном, мовленнєвий механізм – це комплекс мовленнєвих умінь та навичок, які утворюються за життя людини, здатні до взаємодії в інтересах утворення та розуміння мовленнєвих повідомлень, що побудовані за правилами певної мови.

Загальними функціональними механізмами мовленнєвої діяльності є: осмислення, єдність довгострокової та оперативної пам'яті, механізм випереджуючого відображення (в єдності ймовірного прогнозування та випереджуючого синтезу).

Осмислення – це процес встановлення (в продукції) чи відтворення (в рецепції) смислових зв'язків. Смислові зв'язки поділяються на три рівні:

- I рівень – міжпонятійний зв'язок (основа сполучення слів);
- II рівень – зв'язок між членами речення;
- III рівень – зв'язок між новим і даним.

За допомогою осмислення здійснюється смислова організація повідомлення, що продукується чи сприймається, від загального смислу до міжпонятійних зв'язків. У рецепції реалізується зворотний напрям.

Тому на початковому ступені навчання при недостатньому мовленнєвому досвіді формування I рівня смислових зв'язків має велике значення для розвитку чуття мови. Надалі робота буде спрямовуватися на розвиток II і III рівнів, що передбачає «смислове програмування» тексту в цілому. На допомогу можуть прийти схеми, таблиці, картини, оскільки, як зазначає І. О. Зімня, управління мовленнєвою діяльністю через її предмет є

достатньо ефективним [4, 79]. Вищезгадані засоби навчання успішно застосовуються в інтенсивній методиці.

Для аналізу мовленнєвої діяльності важливими є два види пам'яті, а саме: довгострокова та оперативна. Довгострокова пам'ять зберігає певні мовні засоби, правила, лексико-граматичні схеми сполучуваності слів, які необхідні для правильного кодування та декодування повідомлень. Мовленнєва діяльність здійснюється через оперативну пам'ять. На початковому ступені для розвитку оперативної пам'яті потрібно систематично використовувати вправи.

За М. І. Жинкіном, в рецепції механізм випереджуючого відображення проявляється у ймовірному прогнозуванні, а в продукції – у випереджуючому синтезі. Механізм ймовірного прогнозування достатньо добре вивчений у психолінгвістиці, лінгвістиці (В. В. Налімов, І. О. Зімня, Р. М. Фрумкіна, Н. С. Харламова й ін.).

Усі загальні функціональні механізми мовленнєвої діяльності є компонентами структури інтелекту людини. Тому їх розвиток впливає не лише на рівень сформованості цієї діяльності, а й на особистість загалом.

Процес формування та подальшого функціонування механізму мовлення характеризується певними особливостями, серед яких ключовим є динамічний компонент. Запуск мовленнєвого механізму надає мовленню динамізм, а момент його запуску відіграє у курсі навчання визначну роль. Це той критичний пункт, який відкриває шлях до успішного завершення курсу навчання. Без цього запуску не досягається основна мета навчання, тобто практичне володіння іноземною мовою. Тому при інтенсивній організації та проведенні навчального процесу відбувається формування та своєчасний запуск механізму мовлення.

Цей запуск відбувається у формі якісного стрибка, що означає перехід мовленнєвого механізму зі статичного стану в динамічний. Об'єктивно це виражається в тому, що студенти, котрі не були здатні вийти за рамки конструювання (повільний темп висловлювання, зумовлений обдумуванням, а інколи й перекладом), починають вільно і природно продукувати висловлювання на основі ситуативного варіювання (легкість вибору та маніпуляція матеріалом, переключення уваги на мету і зміст висловлювання).

Після періоду накопичення мовних засобів внаслідок інтенсивного мовленнєвого тренування і практики відбувається запуск мовленнєвого механізму. Формальними індикаторами запуску механізму мовлення є:

- вмотивованість і зверненість висловлювань;
- природне інтонування;
- відповідність висловлювання ситуації спілкування;
- емоційна забарвленість;
- зростання темпу мовлення [11, 92].

Для будь-якого курсу навчання запуск мовленнєвого механізму має вирішальне значення. В різних умовах для цього потрібний певний час залежно від контингенту, кількості і концентрації навчального матеріалу [11, 61]. У студентів немовних ВНЗ запуск мовленнєвий механізм при інтенсивному навчанні відбувається до кінця першого семестру.

Таким чином, нами визначено психолінгвістичні передумови формування комунікативної компетенції у студентів технічних спеціальностей ВНЗ засобами інтенсивного навчання. До них належать: організація навчання усіх видів мовленнєвої діяльності з урахуванням внутрішньої структури мовленнєвої діяльності, зокрема: врахування пізнавальних і соціальних мотивів, потреб студентів-першокурсників, що вимагає відбір сфер спілкування і створення ситуацій, які б задовольняли їх; формування, підтримка і розвиток мотиваційної сфери студентів; забезпечення предметного змісту навчання; розвиток загальних функціональних механізмів мовленнєвої діяльності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Боготліб Т. М. Принципи управління вузом: Монографія. – К.: Знання, 2003. – 160 с.
2. Выготский Л. С. Проблемы общей психологии // Собр.соч. / Под ред. В. В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1982. – Т. 2. – 504 с.
3. Жинкин Н. И. Механизмы речи. – М.: Изд-во АПН, 1958. – 371 с.
4. Зімня І. А. Психологія обучения иностранным языкам в школе. – М.: Просвещение, 1991. – 222 с.
5. Китайгородская Г. А. Интенсивное обучение иностранным языкам. Теория и практика. – М.: Русский язык, 1992. – 252 с.

6. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект в речевой деятельности. – М.: Наука, 1986. – 149 с.
7. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. – 3-е изд. – М.: Смысл, 2003. – 287 с.
8. Леонтьев А. А. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания. – М.: Наука, 1969. – 307 с.
9. Леонтьев А. Н. Психологические исследования. – М., 1976. – 155 с.
10. Маркова А. К. Формирование мотивации учения: Книга для учителя / А. К. Маркова, Т. А. Матис, А. Б. Орлов. – М.: Просвещение, 1990. – 192 с.
11. Методика интенсивного обучения иностранному языку / Под ред. В. А. Бухбиндера и Г. А. Китайгородской. – К.: Вища школа, 1988. – 344 с.
12. Петровский А. В. Возрастная и педагогическая психология: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов. – М.: Просвещение, 1973. – 289 с.
13. Програма з англійської мови для професійного спілкування / Г. Є. Бакаєва, О. А. Борисенко, І. І. Зуєнок та ін. – К.: Ленвіт, 2005 – 119 с.
14. Тарнопольський О. Б. Методика навчання іншомовної мовленнєвої діяльності у вищому мовному закладі освіти: Навч. посібник. – К.: ІНКООС, 2006. – 248 с.
15. Тарнопольський О. Б. Методика обучения английскому языку на первом курсе технического вуза. – К.: Вища школа, 1989. – 160 с.
16. Bialystok E. Communication strategies: A psychological analysis of second language use. – Oxford: Basil Blackwell Ltd, 1997. – 270 p.
17. Brophy J. E. Motivating students. – Boston: New York: San Francisco: Mc Graw-Hill, 1998. – 277 p.
18. Davies A. Communicative Competence as Language Use // Applied Linguistics. – 1989. – Vol. 10. – Iss. 2. – P. 157–170.